

Святослав Добрянський

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Львівської лабораторії прав людини і громадянина
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України,
доцент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
svatolex@gmail.com

DOI: 10.33498/Юш-2023-06-069

Ярина Кокір

наукова співробітниця лабораторії досліджень
теоретичних проблем прав людини юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
yarinagolovchak@gmail.com

УДК 340.12+342.7

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ГАРАНТУВАННЯ

АНОТАЦІЯ. Реалізація положень Угоди про асоційоване членство з Європейським Союзом (ЄС) вимагає від України освоєння юридичних стандартів прав та свобод людини цього міжнародного формування. Система юридичного забезпечення прав людини у праві ЄС пройшла тривалий шлях становлення та розвитку: від первісного заперечення необхідності визнання таких прав до ухвалення окремого міжнародного акта – Хартії ЄС, наділеною юридичною силою установчих договорів ЄС.

Однак і сьогодні, незважаючи на значну історію свого становлення та розвитку, під впливом новітніх тенденцій розвитку основоположних прав людини, зокрема появи і розвитку так званого четвертого покоління, система захисту прав людини в ЄС потребує суттєвого удосконалення. Отже, зростаюча увага до необхідності посилення юридичного гарантування репродуктивних прав людини отримує своє відображення і у праві ЄС.

Для України відповідь на запитання – які ж тенденції у юридичному забезпеченні прав людини переважають у ЄС – впливатиме на вирішення проблеми пошуку оптимальних юридичних інструментів наближення законодавства України до права ЄС.

© Святослав Добрянський, Ярина Кокір, 2023

Метою статті є дослідження загальних закономірностей, а також проблем юридичного гарантування репродуктивних прав людини в ЄС задля більш ефективного наближення правової системи України до правової системи ЄС. Аналізуються норми Хартії фундаментальних прав ЄС як головного юридичного інструменту гарантування прав людини у цьому формуванні, а також досліджуються перспективи удосконалення юридичного гарантування прав та свобод, насамперед репродуктивних прав людини в ЄС, з огляду на перспективи приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: репродуктивні права людини; Європейський Союз; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Хартія Європейського Союзу про основоположні права.

Становлення і розвиток Європейського Союзу (далі – ЄС) як економічного й політичного об'єднання європейських держав із кожним роком набирає обертів. Офіційною датою початку дипломатичних відносин між Україною та ЄС можна вважати грудень 1991 р., коли міністр закордонних справ Нідерландів, під головуванням якого перебував ЄС у той час, у своєму листі офіційно визнав незалежність України від імені ЄС. Вихідним правовим фундаментом співпраці між Україною та ЄС виступила Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, яка була підписана у Люксембурзі 14 червня 1994 р., а набула чинності 1 березня 1998 р., після ратифікації усіма державами – членами ЄС¹.

Нині українське суспільство підтримує курс на інтеграцію у світовий та європейський простір. Важливим кроком на цьому шляху було підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію)² та надання Україні статусу кандидата в члени ЄС³. З 23 червня 2022 р. Україна є кандидатом на членство в ЄС. Статус кандидата відкриває можливість отримання фінансової допомоги у трансформації суспільства, правової системи та економіки на шляху до членства в ЄС, а також сприятиме збереженню євроінтеграційних реформ країни у пріоритеті. Водночас очевидним є те, що для того, щоб стати рівноправним членом ЄС, Україна має виконати визначені в Угоді про асоціацію зобов'язання. Адаптація законодавства України до права ЄС є чи не найважливішою із таких зобов'язань, яка має на меті наблизити національне законодавство до сучасної європейської системи права.

¹ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС від 14 червня 1994 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012> (дата звернення: 27.03.2023).

² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (дата звернення: 27.03.2023).

³ Membership Applications of Ukraine, The Republic of Moldova and Georgia. European Council conclusions, 23–24 June 2022 <<https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>> (accessed: 27.03.2023).

Однак адаптація законодавства України до правових стандартів ЄС може бути складним завданням. Успішна реалізація комплексу реформ, спрямованих на забезпечення інтеграції України до ЄС, потребує наукового супроводження не лише нормотворчої, а й інтерпретаційно-правової та правозастосовної діяльності. Саме тому важливо розглянути механізм адаптації законодавства України до права ЄС, дослідити пріоритетні напрями адаптації, здійснити аналіз практичної реалізації адаптації законодавства України та визначити основні проблеми, які виникають при адаптації законодавства України до права ЄС, зокрема тієї її частини, що стосується репродуктивних прав людини.

Адаптація законодавства України включає декілька послідовних етапів. Перший етап Програми був розрахований на період до завершення дії Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.

На першому етапі було визначено такі пріоритетні напрями, в яких здійснюється адаптація законодавства України, а саме: митне право; законодавство про компанії; банківське право; бухгалтерський облік компаній; податки, включаючи непрямі; інтелектуальна власність; охорона праці; фінансові послуги (зокрема послуги в системі накопичувального пенсійного забезпечення); правила конкуренції; державні закупівлі; охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин; довкілля; захист прав споживачів; технічні правила і стандарти; енергетика, включаючи ядрану; транспорт.

Другий етап фактично почався з моменту підписання Угоди про асоціацію. Основними цілями асоціації було визначено: сприяння поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах; забезпечення необхідних рамок для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес; сприяння, зберегання і зміцнення миру та стабільності у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН)⁴ і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі⁵, а також цілей Паризької хартії для нової Європи⁶; запровадження умови для посилення економічних і торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, зокрема й завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у розділі IV (“Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею”) цієї Угоди, та

⁴ Статут Організації Об'єднаних Націй <https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

⁵ Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act. Helsinki 1975 <<https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>> (accessed: 27.03.2023).

⁶ Charter of Paris for a New Europe. Paris 1990 <<https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf>> (accessed: 27.03.2023).

підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, зокрема й у спосіб поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС; посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; запровадження умов для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес.

Аналізуючи текст Угоди про асоціацію, можна визначити такі пріоритетні напрями адаптації законодавства України до *acquis* ЄС: політичний діалог, національна безпека та оборона, юстиція, свобода, безпека та права людини, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, технічні бар'єри у торгівлі, санітарні та фітосанітарні заходи, митні питання, підприємництво, державні закупівлі, інтелектуальна власність, енергоефективність та житлово-комунальне господарство, енергетика, оподаткування, статистика та обмін інформацією, навколишнє природне середовище та цивільний захист транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги, цифрова інтеграція, наука, технології та інновації, космос, фінансові послуги, управління державними фінансами, гуманітарна політика, сільське господарство, захист прав споживачів, соціальна політика та трудові відносини, громадське здоров'я, освіта, навчання та молодь, фінансове співробітництво та боротьба з шахрайством.

У квітні 2022 р. було оприлюднено звіт про виконання Угоди про асоціацію⁷ за 2021 р. На момент його підготовки, згідно з урядовою системою оцінки виконання “Пульс Угоди”⁸, Україна виконала 63 % всіх завдань, що розраховані Угодою про асоціацію до 2024 р. Станом на 20 січня 2022 р. Прогрес виконання Угоди про асоціацію становить 42 % зі 100 % від запланованого обсягу реалізації завдань за 2021 р. Очевидно, що нині ступінь наближення законодавства України до права ЄС ще збільшився.

Аналізуючи обидва етапи процесу наближення законодавства України до права ЄС у розрізі положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством 1994 р. та Угоди про асоціацію, доходимо висновку, що положення обох зазначених вище міжнародних угод передбачають “охорону здоров'я” як тієї сфери суспільних відносин, де має бути забезпечена адаптація законодавства України до права ЄС. Аналіз юридичних актів, в яких відображено новітню позицію Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) щодо поняття, можливостей поведінки людини, які охоплюються термінопоняттям “репродуктивні права людини”, дає змогу констатувати, що су-

⁷ Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2021 рік <https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/euua_report_2021_ukr-2.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).

⁸ Пульс Угоди моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди <<https://pulse.kmu.gov.ua>> (дата звернення: 27.03.2023).

спільні відносини у “сфері охорони здоров’я” безпосередньо стосуються питань правового регулювання власне репродуктивних прав людини⁹.

Відтак одним зі складових елементів процесу успішного приведення законодавства України у відповідність до права ЄС є діяльність щодо адаптації актів вітчизняного законодавства до правових стандартів репродуктивних прав людини ЄС. Розглянемо правові норми, які визначають правові засади регулювання репродуктивних прав людини в ЄС.

Як відомо, ЄС був створений спочатку з метою запобігання новим конфліктам між європейськими державами через посилення співпраці в економічній сфері. Незважаючи на те, що економічна інтеграція залишилася його основним напрямом, все більший простір для захисту прав людини було створено завдяки ухваленню інструментів для їх захисту, зокрема таких як Хартія ЄС про основоположні права (далі – Хартія ЄС)¹⁰ та включення у систему юридичних гарантій прав людини ЄС такого акта, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ)¹¹.

Нині одним із найбільш актуальних завдань юридичного гарантування прав людини в ЄС є проблема правового врегулювання репродуктивних прав людини. Попри те, що формально-обов’язкові норми права ЄС безпосередньо не оперують термінопоняттям “репродуктивні права”, а також не визначають певної цілісної системи таких можливостей поведінки людини, правова система ЄС містить певні принципи, норми та юридичні акти, які можуть слугувати визнанню та виробленню системи гарантій репродуктивних прав людини у межах цієї міжнародної організації. Розглянемо такі юридичні засоби.

Установчі договори та законодавство ЄС визнають недискримінацію і рівне (однакове) ставлення фундаментальними (вихідними) принципами права ЄС. Центральними цінностями правової системи ЄС є повага до людської гідності, свобода, рівність і права людини. Важливо також відзначити, що формулюючи та реалізуючи відповідні напрями політики та діяльності, інститути ЄС мають на меті боротьбу з дискримінацією за ознаками статі, релігії або віри, окрім інших ознак, а також вони наділені повноваженнями вживати відповідні заходи з метою досягнення таких цілей¹². ЄС також відданий цілям боротьби з нерівністю

⁹ Women’s sexual and reproductive health and rights in Europe <<https://www.coe.int/uk/web/commissioner/women-s-sexual-and-reproductive-rights-in-europe>> (accessed: 25.03.2023).

¹⁰ Charter of Fundamental Rights of the European Union <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12012P/TXT>> (accessed: 25.03.2023).

¹¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 27.03.2023).

¹² Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>> (accessed: 17.03.2023).

та заохочення рівності між чоловіком і жінкою, зокрема й боротьби з соціальним виключенням та дискримінацією¹³.

Систему юридичних гарантій репродуктивних прав людини в ЄС можна поділити на дві підгрупи:

1) юридично-обов'язкові принципи та норми первинних і вторинних джерел права, які слугують засобами забезпечення репродуктивних прав людини;

2) юридично-необов'язкові акти, які містять рекомендаційні положення, адресовані державам-членам щодо бажаних чи можливих шляхів врегулювання репродуктивних прав людини в ЄС.

Розглянемо більш детально першу з означених груп гарантій репродуктивних прав людини. Загальновідомо, що вищою юридичною силою у системі джерел права ЄС наділені акти первинного законодавства ЄС, до яких належать установчі договори ЄС, а саме Договір про Європейський Союз (далі – ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС)¹⁴. Зазначені акти містять систему принципів та цінностей, на яких побудовано зазначене міжнародне формування. Окремого аналізу у системі актів первинного законодавства ЄС заслуговує Хартія ЄС. Адже з набранням чинності Лісабонського договору¹⁵ норми зазначеної Хартії набули юридичної сили одного з установчих договорів ЄС. Як зазначається у сучасній вітчизняній юридичній науці,

беручи до уваги систему джерел права ЄС, зокрема вже усталений у науковій літературі поділ таких джерел за ступенем їх фундаментальності на первинні та вторинні, можна з впевненістю стверджувати, що для Суду Європейського Союзу (далі – Суд ЄС) – органу, який послідовно забезпечує втілення принципу пріоритету права ЄС щодо національних правопорядків держав-членів цього формування, першочергового значення набула саме Хартія ЄС, а не ЄКПЛ, попри те, що остання визнана ЄС одним із загальних принципів його правової системи, які (принципи) теж є джерелами права ЄС¹⁶.

Адже відповідно до п. 3 ст. 6 ДЄС основоположні права, у тому вигляді, в якому вони закріплені в ЄКПЛ і впливають із спільних для держав – членів ЄС конституційних традицій, визнаються загальними

¹³ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 (n 12).

¹⁴ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

¹⁵ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (n 12).

¹⁶ С Добрянський, 'Права людини у Європейському Союзі: можливості удосконалення юридичного гарантування' (2019) 6 Право України 34–9.

принципами права ЄС (що ставить їх в ієрархії джерел права ЄС на друге місце після його установчих договорів)¹⁷.

Проаналізуємо норми Хартії ЄС на предмет юридичного забезпечення репродуктивних прав людини. Варто зазначити, що саме термінополучення “репродуктивні права людини” не вживається у тексті цього акта, однак Хартія ЄС містить окремі положення, які, як вже було зазначено вище, відповідно до загальних засад сучасного розуміння репродуктивних прав людини ВООЗ повинні розумітись як такі, що імпліцитно включають можливості поведінки людини у сфері репродуктивної діяльності. Розглянемо їх.

Стаття 35 Хартії ЄС містить положення: ‘Кожна людина має право на профілактичне лікування і медичне обслуговування на умовах передбачених національним законодавством і практикою’. Підвищена увага повинна приділятися захисту здоров’я людини при розробці та здійсненні політик та дій ЄС, під якою мається ‘право на доступ до системи профілактичних заходів у сфері охорони здоров’я і право користування медичною допомогою’¹⁸.

На думку окремих науковців, таке формулювання права на охорону здоров’я Хартією ЄС відзначається дещо вузьким змістом порівняно з іншими міжнародно-правовими актами, які закріплюють право людини на охорону здоров’я¹⁹. Дозволимо собі не зовсім погодитися з висловленою позицією. Пояснення саме такого відносно-визначеного змісту права людини на охорону здоров’я слід шукати, на нашу думку, в установчих документах ЄС, зокрема в положеннях, які врегульовують розмежування компетенції між державами – членами ЄС, з одного боку, а з другого – самим ЄС.

Так, відповідно до ст. 168 ДФЄС, ЄС повинен забезпечити керівництво у сфері охорони здоров’я, а також сприяти співробітництву держав-членів, зокрема, із транскордонних питань охорони здоров’я. Хоча відповідальність за визначення політики у сфері охорони здоров’я є прерогативою держав-членів (п. 7 ст. 168)²⁰, ЄС має завданням забезпечити високий рівень охорони здоров’я у процесі визначення та реалізації прийнятих рішень і напрямів діяльності. Дії ЄС повинні доповнювати національні напрями політики у покращенні охорони здоров’я, попередженні фізичних та психічних хвороб, боротьбі з джерелами головних проблем охорони здоров’я.

¹⁷ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (n 12).

¹⁸ Charter of Fundamental Rights of the European Union (n 10).

¹⁹ С Буцела, М Менджул (ред), *Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку у сфері охорони здоров’я* (Говерла 2020) 403.

²⁰ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями (n 14).

Відтак комплексний аналіз установчих актів ЄС (зокрема й норм ст. 35 про охорону здоров'я Хартії ЄС) щодо розмежування компетенції ЄС та держав-членів цього формування у питаннях юридичного забезпечення репродуктивних прав людини дає змогу дійти висновку, що органи ЄС не володіють необхідними юрисдикційними повноваженнями зі встановлення спільних для держав – членів ЄС стандартів репродуктивних прав людини. Адже за формулюванням ст. 35 Хартії ЄС саме держави – члени ЄС несуть основну відповідальність за визначення політики у сфері охорони здоров'я. Це означає, зі свого боку, що держави – члени ЄС володіють широкими межами розсуду у питаннях визначення системи та конкретного змісту репродуктивних прав людини.

Задля кращого розуміння принципів правильного застосування та реалізації норм Хартії ЄС щодо основоположних прав і свобод варто звернутися до норм розділу 7 Хартії ЄС, присвячених загальним положенням її тлумачення і застосування. Так, ст. 51 Хартії має за мету визначення сфери її застосування. Правила цієї статті встановлюють, що Хартія застосовується передусім до інституцій та органів ЄС в узгодженні з принципом субсидіарності. Тобто положення розроблялися в узгодженні зі ст. 6(2) ДЄС, яка вимагає від ЄС дотримання основоположних прав²¹.

Принцип субсидіарності – один з основоположних принципів діяльності ЄС, закріплений у низці статей його установчих договорів і у спеціальному протоколі до ДЗЕС (Протокол про застосування принципів субсидіарності і пропорційності²²). Він покликаний оптимально розподілити прийняття політичних рішень між різними рівнями влади – від місцевого (муніципального) до наднаціонального (ЄС загалом). Згідно з ч. 2 ст. 1 ДЄС прийняття рішень має бути “якомога наближеніше до громадян”; відповідно до ч. 2 ст. 5 ДФЄС Співтовариство має вживати заходів тільки у тих випадках, коли цілі передбачуваних дій не можуть бути досягнуті державами-членами самостійно і, з огляду на їхні масштаби і результати, можуть бути краще реалізовані Співтовариством²³. З принципу субсидіарності випливає, що обов'язок забезпечити дотримання основоположних прав і свобод покладається спочатку на держави-члени, а ЄС повинен сконцентруватись на вирішенні проблем, спільних для усіх країн ЄС, а саме тих, які вони не можуть ефективно вирішити самостійно, проблем, які потребують вироблення єдиних стандартів, зокрема й нормативних.

Що стосується держав-членів, то виходячи безпосередньо із практики Суду ЄС, положення щодо дотримання прав людини, визначені в контексті ЄС, є для них зобов'язуючими тоді, коли вони діють у сфері права

²¹ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями (н 14).

²² Там само.

²³ Там само.

ЄС. Звичайно, це положення застосовується як до центральних органів влади, так і до регіональних чи місцевих органів чи громадських організацій, якщо вони імплементують право ЄС. Частина 2 разом із другим реченням ч. 1 ст. 51 підтверджує, що Хартія не розширює повноваження і завдання ЄС, передбачені установчими договорами. Особливу увагу звернено на логічні наслідки принципу субсидіарності і на той факт, що ЄС володіє лише тими повноваженнями, які були йому прямо надані. Основні права, які гарантуються ЄС, не мають жодної іншої дії, ніж та, що в контексті повноважень, визначених установчими договорами. Як наслідок, обов'язок інституцій ЄС забезпечувати принципи, викладені у Хартії, передбачений другим реченням ч. 1 ст. 51, може виникнути лише у випадках обмеження цих повноважень.

Положення ч. 2 також підтверджують, що Хартія не може мати впливу на розширення сфери застосування права ЄС поза межами його повноважень, визначених установчими договорами. Суд ЄС вже встановив це правило, визнавши основоположні права частиною права ЄС²⁴.

Метою ст. 52 є визначити обсяг прав та принципів Хартії і викласти правила їх тлумачення. Частина 1 стосується обмежень прав. Формулювання базується на практиці Суду ЄС. Практикою Суду встановлено, що при використанні основоположних прав можуть встановлюватись обмеження, особливо у сфері спільної організації ринку, якщо такі обмеження відповідають цілям загальних інтересів, які має на меті Співтовариство і не становлять щодо цієї мети непропорційного чи необґрунтованого втручання, яке б підривало основу цих прав. Посилання на загальні інтереси, визнані ЄС, включає у себе цілі, визначені в ст. 3 ДЄС, та інші інтереси, які захищаються спеціальними положеннями Договорів, такі як ст. 4(1) ДЄС, статті 35(3), 36, 346 ДФЄС.

Як результат, національні юрисдикційні органи держав – членів ЄС володіють широкими дискреційними повноваженнями щодо правового регулювання репродуктивних прав людини. Варто відзначити також, що у більшості держав – членів ЄС як на рівні основного закону, так і у поточному законодавстві донедавна не вживалося термінопоняття “репродуктивні права людини”, однак невпинне розгортання соціальних процесів зумовило постановку на порядок денний національних нормотворчих органів проблему правового врегулювання репродуктивних прав людини.

На відміну від органів та інституцій ЄС, які, як вже було з'ясовано, не володіють прямою компетенцією відповідно до установчих актів ЄС врегулювати права людини, дотичні до сфери охорони здоров'я, широкими можливостями щодо міжнародного юридичного гарантування усіх категорій прав людини наділені органи, створені у рамках Ради Єв-

²⁴ Case 249/96, *Grant v. South-West Trains*, 1998, 1 CMLP, 993.

ропи (далі – РЄ). Як відомо, усі держави – члени ЄС є водночас членами РЄ, а наріжним каменем системи європейських стандартів прав та свобод людини є ЄКПЛ, а також практика її застосування юрисдикційними органами РЄ, передусім Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ). Відтак у європейському правовому просторі ключову роль щодо міжнародно-правового визнання та врегулювання репродуктивних прав людини спричинили інституції РЄ через застосування таких юридичних актів, як ЄКПЛ, Конвенцію РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами²⁵, Європейська соціальна хартія²⁶. Зрозуміло, що найбільший вплив на процес формування спільних, змістовно визначених європейських стандартів прав людини, має ЄКПЛ у практиці застосування її положень таким авторитетним міжнародно-судовим органом, як ЄСПЛ. Варто відзначити, що ЄКПЛ гарантує репродуктивні права не безпосередньо, а імпліцитно через еволюційне застосування певних положень цього акта у правозахисній практиці ЄСПЛ, зокрема: права на повагу до особистого та сімейного життя (ст. 8(1)); права не зазнавати тортур, або такого, що принижує гідність поведження чи покарання (ст. 3); права на життя (ст. 2); заборона дискримінації при використанні прав гарантованих ЄКПЛ за ознаками статі, раси, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або іншого статусу (ст. 14)²⁷.

Узагальнення практики ЄСПЛ щодо застосування ст. 8 ЄКПЛ дає змогу констатувати, що ЄСПЛ використовує широку інтерпретацію поняття “приватне життя”, включаючи до його змісту право на індивідуальну автономію, особистий розвиток, такі аспекти, як гендерна ідентичність, сексуальна орієнтація, сексуальне життя, фізична та психічна цілісність особистості, а також рішення щодо того, мати чи не мати дітей. Попри те, що сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність прямо не згадуються у ст. 14 ЄКПЛ, ЄСПЛ підтвердив, що такі підстави входять до складу “інших” підстав, які покриті положеннями ст. 14 ЄКПЛ. Таким чином, внаслідок поєднання положень правових позицій у рішеннях ЄСПЛ при застосуванні поняття “приватне життя”, передбаченого ст. 8 ЄКПЛ із положеннями щодо заборони дискримінації (ст. 14 ЄКПЛ), можна дійти висновку, що відповідно до правозахисної практики ЄСПЛ, не повинно бути дискримінації за ознаками статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або інших ознак, коли йдеться про фізичну та психологічну ідентич-

²⁵ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

²⁶ Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

²⁷ Women’s sexual and reproductive health and rights in Europe (n 9).

ність або рішень щодо того, мати чи не мати дітей. Інакше кажучи, можна стверджувати, що ст. 14 ЄКПЛ щодо права на захист проти дискримінації може бути застосована у контексті захисту репродуктивних прав у поєднанні з іншими положеннями ЄКПЛ (зокрема ст. 8) для захисту права жінки приймати рішення у репродуктивній та статевій сфері свого життя²⁸.

Право на свободу від тортур або такого, що принижує гідність поводження та покарання вимагає від держав вжити заходів до захисту жінок від тортур або будь-якого поводження, спрямованого проти вільного вираження їхньої сексуальності, репродуктивних можливостей або рішень, зокрема у сфері охорони здоров'я. Застосовуючи положення ст. 3 ЄКПЛ, ЄСПЛ визнав порушенням прав людини практику примусової стерилізації і фактичне незабезпечення доступу жінок до медичних послуг переривання вагітності, де такі визнані законними відповідно до національного права, а також незабезпечення доступу жінок до надання медичного обслуговування у допологовий період.

Право на життя, гарантоване ст. 2 ЄКПЛ, застосовується у контексті репродуктивних прав як таке, що забезпечує належний доступ до системи охорони здоров'я, включаючи необхідність вжиття заходів щодо запобігання та зменшення смертності породіль і належний рівень акушерської допомоги.

ЄСПЛ прийняв низку рішень, які стосуються репродуктивних прав людини, включаючи право на доступ до юридично дозволених абортів, гендерної ідентичності, свободу від насильства та можливості проведення домашніх пологів. Водночас варто відзначити, що ЄСПЛ явно, експліцитно не визнав репродуктивні права як права людини, на відміну від юрисдикційних органів ООН, як вже було зазначено вище. У зв'язку з такою позицією ЄСПЛ на його адресу лунають непоодинокі критичні зауваження, оскільки такий підхід редукує репродуктивні права людини до процедурного рівня застосування положень ЄКПЛ, уникаючи визнання таких прав людини, як гарантуючі рівну гідність та повагу людини.

Отже, сьогодні ми можемо констатувати, що, незважаючи на закріплення у Хартії ЄС права людини на охорону здоров'я, котре є серцевиною юридичного гарантування репродуктивних прав людини, інституції та органи ЄС не володіють необхідними юрисдикціями щодо формування спільних європейських стандартів цього права. Натомість власне на держав – членів ЄС покладено тягар відповідальності за визначення напрямів державної політики у сфері забезпечення цього права, а також визначення конкретного змісту й обсягу такого права людини.

Тому на сьогодні єдиним міжнародним органом, який володіє повноваженнями щодо формування спільних європейських стандартів, є ЄСПЛ. Хоча репродуктивні права людини прямо не зафіксовані у тексті ЄКПЛ,

²⁸ Women's sexual and reproductive health and rights in Europe (n 9).

вони отримали своє визнання імпліцитно, тобто через застосування інших норм цього міжнародно-правового акта. Зокрема, як вже було зазначено раніше, ЄСПЛ гарантує репродуктивні права не безпосередньо, а через еволюційне застосування певних положень ЄКПЛ, зокрема: права на повагу до особистого та сімейного життя (ст. 8(1)); права не зазнавати тортур, або такого, що принижує гідність поведження чи покарання (ст. 3); права на життя (ст. 2); заборона дискримінації при використанні прав гарантованих ЄКПЛ за ознаками статі, раси, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або іншого статусу (ст. 14).

Цікаво відзначити, що нормами проаналізованої нами вище Хартії ЄС закріплюються положення щодо прав людини, які за змістом майже ідентичні нормам ЄКПЛ, що використовувалися ЄСПЛ як юридичні інструменти визнання та гарантування репродуктивних прав людини.

Спробуємо порівняти перелік прав та свобод людини, які зафіксовані в ЄКПЛ і використовуються ЄСПЛ для юридичного визнання репродуктивних прав людини зі змістом Хартії ЄС на предмет закріплення аналогічних прав та свобод. Це, зокрема: а) ст. 2. Хартії ЄС. Право на життя. Відповідає ст. 2 ЄКПЛ. Формулювання заборони на покарання у вигляді смертної кари, яке міститься у ч. 2 ст. 2 Хартії, базується на тексті ст. 1 Протоколу № 6 до ЄКПЛ²⁹; б) ст. 4 Хартії ЄС. Заборона катувань та нелюдського, такого, що принижує гідність поведження чи покарання. Відповідає ст. 3 ЄКПЛ; в) ст. 7 Хартії ЄС. Повага до приватного та сімейного життя. Ця стаття відповідає ст. 8 ЄКПЛ. Проте необхідно звернути увагу, що застосування ст. 7 Хартії норм, включених до ст. 8 ЄКПЛ має відбуватись з урахуванням того, що формулювання права в Хартії суттєво відрізняється від того, як це ж право закріплено у ЄКПЛ. Річ у тім, що на відміну від ЄКПЛ, Хартія розповсюджує свою дію не лише на кореспонденцію, а й на всі інші види комунікацій, що більш адекватно відображає сучасний стан розвитку науки і техніки; г) ст. 21 Хартії ЄС. Недопущення дискримінації. Частина 1 виходить із норм ст. 19 ДФЄС, ст. 14 ЄКПЛ та ст. 11 Конвенції про права людини та біомедицину³⁰ щодо генетичної спадковості. Оскільки ч. 1 відповідає ст. 14 ЄКПЛ, вона застосовується відповідно до нею.

Немає протиріччя чи невідповідності між ч. 1 і ст. 19 ДФЄС, що має іншу сферу застосування і мету: ст. 19 надає ЄС повноваження ухвалю-

²⁹ Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28 квітня 1983 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

³⁰ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 4 квітня 1997 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

вати законодавчі акти, включаючи гармонізацію законодавства держав-членів, для боротьби з різними формами дискримінації, вичерпний перелік яких наводиться у цій статті³¹. Таке законодавство може поширюватись на дії органів влади держав-членів (як і на відносини між фізичними особами) у будь-якій сфері повноважень ЄС. Положення ч. 1 ст. 21 не створює повноважень для ухвалення антидискримінаційних законів у цих сферах державами-членами. Вона стосується лише інституцій та органів ЄС при виконанні, покладених на них Договорами повноважень та держав-членів тільки тоді, коли вони імплементують законодавство ЄС. Проте ч. 1 не змінює повноважень, які надає ст. 19, ні її тлумачення.

Таким чином, можемо дійти висновку, що права людини, які зафіксовані у ЄКПЛ та використовуються ЄСПЛ як юридичні інструменти забезпечення репродуктивних прав людини у правовому просторі РЄ, принципово збігаються з однойменними правами людини, зафіксованими у Хартії ЄС. Чи означає це, що проаналізовані нами норми Хартії ЄС можуть використовуватися для формування Судом ЄС спільних стандартів репродуктивних прав людини у правопорядку ЄС? Відповідь на це запитання, як видається, буде негативною. Адже, як було продемонстровано вище, органи та інституції ЄС не володіють достатніми юрисдикційними повноваженнями у сфері забезпечення репродуктивних прав людини, які є прерогативою законодавства держав – членів ЄС.

Однак є підстави вважати, що оскільки відповідні права людини, гарантовані статтями 2, 4, 7, 21 Хартії ЄС будуть і надалі автономно застосовуватися у практиці Суду ЄС у контексті перевірки актів та рішень інституцій і органів ЄС на предмет відповідності фундаментальним правам ЄС у контексті виконання такими інституціями та органами своїх повноважень, визначених установчими документами (нормами ДЕС та ДФЕС)³², виникає небезпека формування подвійної системи європейських стандартів однойменних прав людини. Ті самі права людини будуть суперечливо забезпечуватися водночас двома незалежними міжнародно-правовими системами: РЄ та ЄС. У рамках РЄ такі стандарти будуть змістовно формуватися ЄСПЛ, у ЄС – Судом ЄС. Відтак держави – члени ЄС потрапляють у правову ситуацію застосування європейських стандартів однойменних прав людини, які змістовно суперечитимуть одне одним.

На існування зазначеної проблеми у вітчизняній юридичній науці було вказано ще доволі давно³³. У принципі, розробники Хартії ЄС передбачали можливість існування проблем формування паралельних стандартів однойменних прав людини, відтак уже самі норми Хартії ЄС (зокрема ч. 3 ст. 52), містять положення, за яким права та свободи, закріплені у

³¹ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями (н 14).

³² Там само.

³³ С Добрянський, *Актуальні проблеми загальної теорії прав людини* (Астрон 2006).

цьому документі, у процесі його застосування повинні мати значення та обсяг відповідно до однойменних прав і свобод, закріплених у ЄКПЛ. Зазначена норма покликана слугувати гарантією того, що принципи захисту прав людини, закріплені в ЄПКЛ та розроблені практикою ЄСПЛ, отримають своє належне і повне відображення у правозахисній практиці Суду ЄС. Крім того, зміни, внесені до установчих документів ЄС Лісабонським договором 2007 р., передбачають обов'язок ЄС приєднатися до системи захисту прав людини на основі ЄКПЛ. Сьогодні, власне, Хартія ЄС є джерелом стандартів захисту прав людини для усіх органів та інституцій ЄС.

Проблеми та перспективи приєднання ЄС до ЄКПЛ детально проаналізовані у спеціальній науковій літературі, і вочевидь потребують окремого глибокого доктринального дослідження. Тоді як для цілей нашого дослідження достатнім буде констатувати: оскільки положення Хартії ЄС передбачають обов'язок ЄС приєднатися до системи захисту прав людини на основі ЄКПЛ, видається, що зазначені вище проблеми непослідовності юридичного гарантування прав людини у правовій системі ЄС могли би бути більш ефективно вирішені після визнання обов'язковою для нього юрисдикції ЄСПЛ. Адже результатом такого кроку буде передача спірних питань на розгляд такого незалежного авторитетного міжнародного арбітра, як ЄСПЛ.

Відтак ми можемо констатувати, що становлення та розвиток репродуктивних прав людини через еволюційне застосування положень ЄКПЛ є новим і вагомим аргументом на користь приєднання ЄС до системи захисту прав людини, гарантованим ЄКПЛ. Видається, що правозахисна практика ЄСПЛ впродовж років виробила диференційовану систему принципів збалансування приватних і публічних інтересів, інтересів особи, суспільства, держави, зваженого вирішення делікатних з морально-етичного боку проблем прав людини.

Висновки. Центральне місце в системі юридичних гарантій репродуктивних прав людини в ЄС займає Хартія ЄС. Нормами цього документа, які безпосередньо дотичні до правового врегулювання репродуктивних прав людини, є положення ст. 35 Хартії ЄС.

Однак комплексний аналіз установчих актів ЄС (зокрема і норм ст. 35 про охорону здоров'я Хартії ЄС) щодо розмежування компетенції ЄС та держав-членів цього формування у питаннях юридичного забезпечення репродуктивних прав людини дає змогу дійти висновку, що органи ЄС не володіють необхідними юрисдикційними повноваженнями зі встановлення спільних для держав – членів ЄС стандартів репродуктивних прав людини. Адже за формулюванням ст. 35 Хартії ЄС саме держави – члени ЄС несуть відповідальність за визначення політики у сфері охорони здоров'я. Це, зі свого боку, означає, що держави – члени ЄС володіють широкими межами розсуду у питаннях визначення системи та

конкретного змісту репродуктивних прав людини. На відміну від органів та інституцій ЄС, які, як вже було з'ясовано, не володіють прямою компетенцією врегульовувати права людини дотичні до сфери охорони здоров'я, широкими можливостями щодо міжнародного юридичного гарантування усіх категорій прав людини, наділені органи, створені у рамках РЄ. Як відомо, усі держави – члени ЄС є водночас членами РЄ, а наріжним каменем системи європейських стандартів прав та свобод людини є ЄКПЛ, а також практика її застосування юрисдикційними органами РЄ, передусім ЄСПЛ. Відтак у європейському правовому просторі ключову роль щодо міжнародно-правового визнання та врегулювання репродуктивних прав людини спричинили інституції РЄ, передусім ЄСПЛ. Тому на сьогодні єдиним міжнародним органом, який володіє повноваженнями щодо формування спільних європейських стандартів репродуктивних прав людини, є ЄСПЛ.

Також слід звернути увагу на те, що права людини, які зафіксовані в ЄКПЛ і використовуються ЄСПЛ як юридичні інструменти забезпечення репродуктивних прав людини в європейському правовому просторі, принципово збігаються за змістом з однойменними правами людини, зафіксованим у Хартії ЄС. Оскільки відповідні права людини, гарантовані статтями 2, 4, 7, 21 Хартії ЄС будуть і надалі автономно застосовуватися у практиці Суду ЄС у контексті перевірки актів та рішень інституцій та органів ЄС на предмет відповідності фундаментальним правам ЄС, виникає небезпека формування подвійної системи європейських стандартів однойменних прав людини. Ті самі права людини будуть суперечливо забезпечуватися водночас двома незалежними міжнародно-правовими системами: РЄ та ЄС. Означені нами проблеми непослідовності юридичного гарантування репродуктивних прав людини у правовій системі ЄС могли би бути більш ефективно вирішені після визнання обов'язковою для ЄС юрисдикції ЄСПЛ у сфері гарантування основоположних прав людини. Адже результатом такого кроку буде передача спірних питань на розгляд такого незалежного авторитетного міжнародного арбітра, як ЄСПЛ. Відтак ми можемо констатувати, що становлення та розвиток репродуктивних прав людини через еволюційне застосування ЄСПЛ положень ЄКПЛ є новим і вагомим аргументом на користь приєднання ЄС до системи захисту прав людини, гарантованою ЄКПЛ. Видається, що власне правозахисна практика ЄСПЛ впродовж років виробила диференційовану систему принципів збалансування приватних і публічних інтересів, інтересів особи, суспільства, держави, зваженого вирішення делікатних з морально-етичного боку проблем прав людини.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Dobrianskiy S, *Actual Problems of the General Theory of Human Rights* (Astron 2006) (in Ukrainian).

Edited books

2. Bucela S B, Mendjul M V (red), *Chetverte pokolinnja prav ljudunu: osoblivosti pravovogo reguljuvannja, problem ta perspektivu rozvytku y sferi ohoronu zdorovja* (Hoverla 2020) (in Ukrainian).

Journal articles

3. Dobrianskiy S, 'Prava liudyny u Yevropeiskomu Soiuzi: mozhlyvosti udoskonalennia yurydychnoho harantuvannia' (2019) 6 *Pravo Ukrainy* 34–9 (in Ukrainian).

Sviatoslav Dobryanskiy
Jaryna Kokir

REPRODUCTIVE RIGHTS IN EUROPEAN UNION: PERSPECTIVES OF LEGAL PROTECTION IMPROVEMENT

ABSTRACT. Realization of the provisions of the agreement on association with EU requires from Ukraine mastering human rights and freedoms legal standards of this international entity. System of human rights protection of the EU came through prolonged way of setting and formation: from primary rejection of necessity of such basic freedoms recognition to adoption of separate international act – Charter of Fundamental Rights of EU, that is endowed with legal power of the Founding Treaties of EU.

But even today notwithstanding long history of development, under the influence of the latest tendencies of basic freedoms development, namely inception and development of the so-called fourth generation of human rights, the human rights protection of EU needs its further development. Thus, growing attention to the necessity of legal protection of reproductive rights gains its appropriate recognition in the EU law.

Thus, the aim of the article is researching general features, as well as problems of legal protection of the reproductive rights in EU bearing in mind the aim of efficient approximation of the legislation of Ukraine to that of the EU. The article researches Charter of the Fundamental Rights of the EU as fundamental legal instrument of human rights protection in this formation, as well as perspectives of reproduction right protection improvement taking into account possibilities of joining European Union to the European Convention on human rights.

KEYWORDS: reproductive rights; European Union; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Charter of Fundamental Rights of European Union.